

standaardbeeld van de wetenschap [1]

het vanaf de zeventiende eeuw ontstane beeld van wetenschap als gekenmerkt door het streven naar formulering van algemene wetten op basis van empirische waarnemingen en experimenten.

➤ **wetenschapsfilosofie**

standaardisering [10]

het eenduidig en oneindig herhaalbaar maken van culturele producten en betekenissen, zowel op het gebied van de productie (fabrieksmatige processen) als op het gebied van de consumptie (genormaliseerde wijzen van kijken, lezen, luisteren, bewegen, vermaken, etc.).

➤ **literatuursociologie***; **kritische theorie**; **commodificering**; **massacultuur**

stijl [3]

karakteristieke manier waarop een individu of een groep zich in de taal uitdrukt.

➤ **stilistisch***; **conventie**; **esthetische functie**

subjectpositie [10]

[Michel Foucault, Laura Mulvey] de (ideologisch vastgestelde) positie die kijkers/lezers (ongemerkt) innemen ten opzichte van de gepresenteerde verhaalwereld: als kijkers/lezers zijn zij niet neutraal of autonoom, maar ervaren zij beelden en teksten altijd al vanuit een sociaal-cultureel bepaald oogpunt. Subject-positie vervangt in deze context vaak de term 'subject' om te benadrukken dat een subject mede wordt vormgegeven door de posities (de rollen of functies) die voor hem voorhanden zijn binnen de maatschappij of sociale formatie.

➤ **feministische literatuurkritiek***; **discours**; **hegemonie**; **horizon**; **ideologie**

superstructuur [7]

schema dat specifiek betrekking heeft op teksten. Enerzijds gaat het om standaardtekstvormen zoals die in bepaalde **genres** gangbaar zijn, anderzijds voldoen veel verhalende teksten aan het algemene schema van de traditionele **plot**, dat wil zeggen achtereenvolgens: uitgangssituatie, complicatie, pogingen tot oplossing, ontkenning en afsluiting.

➤ **empirische literatuurwetenschap***

symbolisch/cultureel kapitaal [10]

[Pierre Bourdieu] vorm van schaarse culturele macht (waarde) die zowel aan de productie- als aan de consumptiezijde van de kunstwereld kan worden opgebouwd. Het bezit van deze macht levert geldelijke, maar ook niet-geldelijke winst op in het sociaal-culturele veld – bijvoorbeeld in de vorm van **consecratie**.

➤ **distinctie**

symfonisch gedicht [4]

[of: toongedicht] eindelijk symfonisch werk dat gebaseerd is op een gedicht. Muziek die aldus op literaire bronnen is geïnspireerd wordt ook wel programmamuziek genoemd.

➤ **intermedialiteit***; **ekphrasis**

synchron perspectief [9]

[Grieks: *syn* = tegelijk, samen + *khrónos* = tijd] bestudering van verschijnselen naast elkaar in de tijd. Vergelijk **diachroon** perspectief.

teken [3]

[Ferdinand de Saussure] het ontstaan van betekenis door de koppeling van een associatief geheel van een **betekenaar** (iets waarneembaars) en een **betekende** (mentale voorstelling).

➤ **semiotiek***

tekst [3]

[Latijn: *texere* gangbare opvatting van de betekenis van woorden om te worden gereproduceerd in de een of andere vorm vastgelegd (gecodeerd). In recentere (postmoderne) opvattingen wordt er meer nadruk gelegd op de manier waarop elke verzameling teksten boven beschreven wordt van intertekstualiteit. In de tekstuele wereld staat de tekst voor een karakter heeft een specifiek fenomeen **hybriditeit** of een nieuw soort tekstueel karakter.

➤ **intertekstualiteit**

theorie [1]

logisch model van de werking van teksten in het empirische veld dat ze brengen.

➤ **wetenschap**

tragedie [4]

[Grieks: *tragōidía*] een vorm van kunst waarin het (voornamelijk) om de sonage de omstandigheden van het leven gebukt gaat te worden. Het is een tragische situatie die voortvloeit uit de omstandigheden van het leven. Het is aan die machtsverhoudingen dat de tragedie te bedwingen is. Het is waren tragedie festivals ter ere van de goden hadden zij vóór de tragedie.

➤ **narratieve functie**; **catharsis** te

➤ **narratieve tekst**

oetrekking heeft
gaat het om stan-
als die in bepaalde
anderzijds voldoen
n aan het algemene
nele **plot**, dat wil
ns: uitgangssitu-
ngen tot oplossing,
ng.

uurwetenschap*

pitaal [10]

n van schaarse
le) die zowel aan de
onsumptiezijde van
orden opgebouwd.
cht levert geldelijke,
te winst op in het
- bijvoorbeeld in de

ig symfonisch werk
edicht. Muziek die
n is geïnspireerd
namuziek genoemd.
phrasis

)]
samen + *khrónos*
verschijnselen
Vergelijk **dia-**

;) het ontstaan
oppeling van een
n **betekenaar**
1 een **betekende**

tekst [3]

[Latijn: *texere* = weven] in de meest
gangbare opvatting, een verzame-
ling woorden die als zodanig wordt
gereproduceerd, geïnterpreteerd en
in de een of andere materiële vorm
vastgelegd (geluid, (hand)schrift).
In recentere (poststructuralistische)
opvattingen van tekstualiteit wordt de
nadruk gelegd op de manier waarop
elke verzameling woorden zoals hier-
boven beschreven ook in een netwerk
van intertekstuele relaties met andere
teksten staat en in die zin een open
karakter heeft. Daarnaast heeft het
fenomeen **hypertext** gezorgd voor een
nieuw soort tekst met een onbegrensd
karakter.

➤ **intertekstualiteit; medium; paratekst**

theorie [1]

logisch model dat dient om regelmatighe-
den in het empirisch domein in kaart te
brengen.

➤ **wetenschapsfilosofie; empirie**

tragedie [4]

[Grieks: *tragōidiā*] drama of literair werk
waarin het (vaak voorname) hoofdper-
sonage de ondergang tegemoet gaat of
gebukt gaat onder extreem leed vanwege
een tragische karaktertrek, morele zwak-
heid of het onvermogen adequaat op
omstandigheden te reageren: hij gaat vaak
aan die machten ten onder die hij tracht
te bedwingen. In de Griekse Oudheid
waren tragedies onderdeel van de Attische
festivals ter ere van de god Dionysus en
hadden zij volgens Aristoteles ten doel
catharsis te bewerkstelligen.

➤ **narratologie*; verhaal; verhalende
tekst**

transmedialiteit [4]

het 'overhevelen' van een verhaal, thema,
of motief van het ene naar het andere
medium, zoals boekverfilmingen.

➤ **mediastudies*; intermedialiteit¹⁺²;
intertekstualiteit; medium; multimedia-
liteit; remediatie**

traumaverwerking [9]

[Grieks: *trauma* = wond] begrip uit
de psychologie dat verwijst naar een
ervaring die zo pijnlijk en schokkend
is dat zij niet kan worden verwerkt en
daardoor moeilijk kan worden vergeten.
In de **cultuurtheorie** wordt het begrip
gebruikt bij de analyse van kunstvormen
zoals literatuur, die een rol spelen in de
verwerking van (collectieve) trauma's
door ze te verwoorden of verbeelden en
aldus een plaats te geven in de **culturele
herinnering**.

troop [4]

[Grieks: *tropos* = kering, richting] een
vervanging van de 'gewone' uitdrukking.
De basistropen in de westerse cultuur
zijn: **ironie, metafoor, metonymie** en
synecdoche

uitsluitingsmechanisme [10]

proces dat het afwijkende groepen
onmogelijk maakt door te dringen in de
dominante of legitieme cultuur.

➤ **feministische literatuurkritiek*;
postkoloniale literatuurkritiek*; ideolo-
gie; hegemonie**

variabelen [7]

sociale factoren die maken dat mensen
verschillen, bijvoorbeeld in leesgedrag.

➤ **empirische literatuurwetenschap***

veld [2]

[Pierre Bourdieu] een competitief systeem van relaties en instituties die gemaakt en in stand wordt gehouden door middel van ongeschreven regels, wetten en gebruiken. Elk veld is een plaats of 'wereld' waar de gevestigde orde en de ondergeschikten (dan wel nieuwkomers) in een continue machtsstrijd zijn verwickeld.

➤ **literatuursociologie***; **symbolisch/cultureel kapitaal**

verhaal [5]

[Engels: *narrative*] de representatie in een **medium** van een reeks samenhangende gebeurtenissen waarbij de menselijke ervaring centraal staat. Terwijl de Nederlandse term 'verhaal' zowel de representatie als de gebeurtenissen dekt, beschikt men in het Engels over twee termen om deze twee aspecten van verhalen aan te duiden: de representatie (*narrative*) en de handelingen die het onderwerp zijn van die representatie (*story*). Mede onder invloed van het Engels heeft de term 'narratief' ook in het Nederlands enige ingang gevonden en wordt gebruikt om het feit te benadrukken dat elk verhaal (in de zin van *story*) gedragen wordt door een representatie ('narratief' of verhalende tekst). Vergelijk **vertelling**.

➤ **narratologie***; **verteller**

verhaalwereld [5]

de als fictieel of niet-fictieel gepresenteerde wereld van personages, situaties, ruimtes en handelingen die middels een **verhaal** (narratief) gestalte krijgen.

➤ **narratologie***; **verteller**; **vertelling**

vertelling [5]

verhalende tekst ('narratief') waarin taal het dominante **medium** is en waarin een **verteller** optreedt (in tegenstelling tot toneel waar er geen verteller is). Vergelijk **dramatiek**, **epiek**, **verhaal**.

➤ **narratologie***

verklaren [1]

[Duits: *erklären*] het verklaren van dingen op basis van algemene wetmatigheden. Door Wilhelm Dilthey beschouwd als model voor de natuurwetenschap. Vergelijk **begrijpen**.

verteller [5]

de instantie die ons middels een tekst bericht over het doen en laten van de personages in een **verhaalwereld**: wie spreekt? Onderscheiden worden:

- **primaire verteller** verteller die het verhaal in de eerste plaats vertelt en daarin (af en toe) één of meer andere vertellers het woord geeft. In dat geval is sprake van een **raamvertelling**;

- **heterodiëgetische verteller** [Grieks: *hèteros* = ander(s), *diègèsis* = verhaal] 'externe' of 'derdepersoons' verteller, verteller die geen deel uitmaakt van de verhaalwereld;

- **homodiëgetische verteller** [Grieks: *homo* = gelijksoortig, *diegesis* = verhaal] 'interne' of 'eerstepersoons' verteller, dat wil zeggen verteller die deel uitmaakt van de verhaalwereld, de eerste persoonsvorm gebruikt en iets vertelt over zichzelf en zijn indrukken en gedachten;

- **autodiëgetische verteller** [Grieks: *autos* = zelf; *diegesis* = verhaal] verteller die een verhaal vertelt waarin hijzelf de hoofdpersoon is;

- **alwetende verteller** verteller die toegang heeft tot de subjectieve belevings-

wereld van de pers
– **getuigeverteller**
verhaalwereld be-
niet of nauwelijks
verhaal en eerder
doet.

➤ **narratologie***

vertellerstekst [5]

alle door de vertel-
oftewel alle taalu-
die niet direct aa-
te schrijven. Taa-
en personages kn-
manieren worde-
lijk **personaget**

vervreemding [2]

[Russisch: *ostranenie*]
begrip ter verkl-
van bepaalde te-
het deautomati-
een lezer een al-
gevoel van verr-
wachtingspatro-

➤ **formalism**
sche functie

ratief') waarin taal
m is en waarin een
tegenstelling tot
rteller is). Vergelijk
haal.

erklaan van dingen
wetmatigheden.
y beschouwd als
wetenschap. Verge-

ddels een tekst
n laten van de
aalwereld: wie
n worden:
verteller die het ver-
vertelt en daarin
andere vertellers
geval is sprake van

verteller [Grieks:
èsis = verhaal]
ons'verteller,
uitmaakt van de

rteller [Grieks:
tegesis = verhaal]
ons'verteller, dat
deel uitmaakt van
rste persoonsvorm
over zichzelf en
chten;

teller [Grieks:
erhaal] verteller
aarin hijzelf de

verteller die
bjectieve belevings-

wereld van de personages;

– **getuigeverteller** verteller die tot de
verhaalwereld behoort, maar die zelf
niet of nauwelijks een rol speelt in het
verhaal en eerder als getuige verslag
doet.

➤ **narratologie***; verhaal

vertellerstekst [5]

alle door de **verteller** gedane uitspraken,
oftewel alle taaluitingen in een **vertelling**
die niet direct aan een personage zijn toe
te schrijven. Taaluitingen van vertellers
en personages kunnen op verschillende
manieren worden gecombineerd. Verge-
lijk **personagetekst**.

vervreemding [2]

[Russisch: *ostranenie* = vreemd makend]
begrip ter verklaring van de **literariteit**
van bepaalde teksten. Het verwijst naar
het deautomatiserende proces waarbij
een lezer een als esthetisch te kenschetsen
gevoel van verrassing ervaart, doordat ver-
wachtingspatronen worden doorbroken.

➤ **formalisme***; *foregrounding*; poëti-
sche functie

verwachingshorizon [6]

geheel van kennis, normen, waarden en
verwachtingen waarover lezers beschik-
ken op het moment dat zij een tekst gaan
lezen en dat hun leeservaring stuurt.

➤ **receptie-esthetica***; horizon; receptie

verwerkingsprocessen [7]

mentale processen (bottom-up en
top-down) waarbij lezers zin geven aan
teksten: processen die aldus uitstijgen
boven het rudimentaire waarnemen
alleen.

➤ **empirische literatuurwetenschap***

wetenschapsfilosofie [1]

tak van de filosofie die zich bezighoudt
met de grondslagen van de weten-
schapsbeoefening.

➤ **begrijpen/verklaren; betrokkenheid/
distantie; constructivisme; cultuur-
kritiek; discipline; empirie; essen-
tialisme; historisme; methode;
theorie**